

ПОСИЛАННЯ

1. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. – Т.49 – С. 440.
2. Коваленко О., Петреченко І. Неопублікований опис Ніжина початку 80-х років XVIII ст. // Ніжинська старовина – Вип. 2(5). – Ніжин, 2006. – С. 51-61.
3. Відділ Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині (далі – ВДАЧОН), ф. 343, оп. 1, спр. 875, арк. 7.
4. Русов А. Нежинский уезд. Статистико-экономическое описание. – Чернигов, 1880. – С.23, додатки.
5. ВДАЧОН, ф. 343, оп. 1, спр.803, арк. 4.
6. Там само, ф.343, оп. 1, спр. 875, арк. 13.
7. Там само, ф.343, оп. 1, спр. 875, арк. 28.
8. Там само, ф.343, оп. 1, спр. 803, арк. 11.
9. Там само, ф.343, оп. 1, спр. 684, арк. 18.
10. Лазаренко О. При світлі спогадів незгаслих // Київ. –1994. – №1.
11. Русов А. Вказана праця. – С. 269.

Геннадій Дудченко (Ніжин)

Наталія Тучина (Ніжин)

**НІЖИНСЬКА УПРАВА В 1941-1943 РОКАХ:
СТАНОВЛЕННЯ КАДРОВОГО СКЛАДУ
ТА ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ***

Діяльність місцевих органів влади створеної німцями окупаційної адміністрації в Україні є однією з найменш досліджених проблем історії Другої світової війни.

Радянські історики розглядали окупаційний режим виключно в контексті екстремальних форм його вияву – масових розстрілів, знищення міст та сіл, вивезення населення до Німеччини. З цієї точки зору будь-яка співпраця населення з окупаційною владою розцінювалось як злочин і вилучалась зі сфери наукового дискурсу.

Західні радянологи Джон Армстронг, Норман Річ, Ганс Умбрайт, Чеслав Мадайчик та інші зробили значний внесок в дослідження феномену колабораціонізму. Але їх дослідження практично оминули Україну через відсутність доступу до архівів [2, 128].

У сучасній українській історіографії окупаційний період досліджують П.В.Рекотов, В.Ю.Король, К.К.Дубина, М.В.Коваль. Проте і їхній науковий доробок розкриває переважно загальні принципи управління окупаційної адміністрації, діяльність центральних управлінських структур, практично оминаючи проблеми місцевої влади.

Між тим, у відділі Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині зберігаються кілька десятків фондів окупаційного періоду які детально висвітлюють діяльність міських владних структур цього часу. В даній статті автори, спираючись на по-

---

* Публікація була підготована в рамках реалізації науково-дослідного проекту кафедри історії України Ніжинського державного університету “Ніжин та Ніжинщина в період другої світової війни”.

передні історичні дослідження та документи фонду ф. Р-4360, спробували дослідити кадровий склад та структуру Тимчасової Ніжинської міської управи від її створення в вересні 1941 р. до ліквідації в 1943 р.

Ніжин було окуповано німецькими військами 13 вересня 1941 р. Чернігівщина увійшла в зону військового управління і в разі успішного просування німецьких військ на схід, мала перейти під цивільне управління рейхкомісаріату Україна. Але наступ німецьких військ було зупинено, тому до визволення в вересні 1943 р., Ніжин залишався під військовим управлінням Вермахту у складі так званого тилового району груп армій. На цій території переважно було збережено довоєнний адміністративно-територіальний поділ на області, райони та сільради, але органи влади повністю змінені.

Центрами німецької влади на Чернігівщині стали обласні, або головні польові комендатури. На рівні районів та міст створюються польові та місцеві комендатури. Коменданти призначались безпосередньо армійським командуванням [3, 92].

Ніжинська польова комендатура виконувала два завдання: командне та управлінське. В межах першого німецькі коменданти відповідали за “забезпечення спокою” в місті, та охорону стратегічних військових об’єктів. До другого відносилось створення місцевих органів влади та контроль за ними.

Тимчасова Ніжинська міська управа була створена 15 вересня 1941 року за наказом фельдкомендатури №197, як регіональний адміністративний окупаційний орган управління міста Ніжина [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Вона була створена для того, щоб втілювати в життя накази німецького командування щодо запровадження й укріплення окупаційного режиму в місті: постачання німецьких військ, знищення представників “неповноцінних рас” та осіб ворожих окупаційному режиму, вербовку населення на роботу в Німеччину, пропаганду нацистської ідеології.

На чолі управи спеціальним наказом коменданта призначався староста (з 10 жовтня 1941 р. – бюргермейстр, з 15 жовтня 1941 р. – бургомістр). За неповні чотири місяці на цій посаді було змінено 4 чоловіки.

1. Степанов Яків Андрійович, який керував Управою з 15 вересня по 25 вересня 1941 р. [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 1-2].
2. Козел Іван Іванович – з 25 вересня по 15 жовтня 1941 р. [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 14].
3. Аманов Микола Олексійович – з 15 жовтня по 1 листопада 1941 р. [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 17].
4. Лук’янов Микола Мартинович з 1 листопада 1941 р.

Про причини такої динамічної ротації нам нічого не відомо. Зокрема, П.Рекотов відзначає, що звичайно бургомістри призначались армійським командуванням відразу після захоплення населеного пункту. При цьому критерієм добору були випадкові обставини. Пізніше керівники перевірялись на політичну благонадійність польовою жандармерією, гестапо чи безпосередньо комендатурою і часто змінювались більш підходящими кандидатурами. [3, 95]. З перерахованих вище перших бургомістрів лише І.І.Козел був зміщений через конфлікт із начальником Ніжинської поліції Христачевським, який звільнив заарештованих бургомістром жителів міста Пархітько та Удовиченка “не провівши достатнього слідства”. Спеціальним наказом І.І. Козел посадив Христачевського під арешт на дві доби і замінив його на посаді Євтушенком. Всі ро-

бітники поліції були попереджені, що в разі саботажу та невиконання розпоряджень нового інспектора, винні будуть покарані. Однак і сам бургомістр за кілька днів був знятий з посади комендантом [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 10].

Двоє зміщених бургомістрів отримали посади і продовжили роботу в апараті Тимчасової управи. Я.А.Степанов був переведений керівником відділу просвіти [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 4], а І.І.Козел – уповноваженим по збору зброї та боєприпасів [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 16].

У перші місяці окупації відбувається формування структури апарату Ніжинської управи. Перший склад було сформовано 15 вересня 1941 р. До неї увійшли:

1. Точений Максим Петрович – помічник старости міста Ніжина.
2. Козел Іван Іванович – відповідальний за фінанси.
3. Лук'янов Микола Мартинович – відповідальний за просвіту.
4. Кузнецов Олексій Іванович – відповідальний за сільське господарство.
5. Мурашко Іван Львович – керівник житлового відділу.
6. Кушвідов Павло Степанович – керівник виробничо-торгівельного відділу.
7. Соколов Архип Андрійович – керівник відділу охорони здоров'я.
8. Остапенко Олексій Павлович – керівник відділу благоустрою міста.
9. Щербак Костянтин Васильович – керівник торгово-виробничого відділу.
10. Іванов Микола Іванович – керівник виробничо-технічного відділу.
11. Шерстнок Юрій Акімович – завідувачий бойнею.
12. Товстенко Григорій Дмитрович – керівник торгово-виробничого відділу (по торгівельній мережі) [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 1-2].

Кожен із перерахованих керівників відділів пізніше підбирав собі відповідний кадровий склад відділу. Наприклад, штат відділу соціальної опіки, створений найпізніше і очолюваний К.Г.Пагурцем, спочатку включав бухгалтера, інспектора та двох тимчасових робітників [1, ф. Р-4363, оп. 1, спр. 1, арк. 142].

До складу обслуговуючого персоналу Управи увійшли завгосп, перекладач (Шамбра Є.В.), секретар управління (Легейда В.І.), технічний секретар, діловод, кур'єр, касир, бухгалтер, нічний сторож, 2 прибиральниці, двірник та конюх [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 3, 5].

Після 11 жовтня 1941 року структура апарату управи узгоджується з “Інструкцією про національну перебудову України”, за якою додатково створюються нові відділи [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 11-12].

Пізніше деякі відділи об'єднувалися (відділи торгівлі та постачання), деякі “до особливого розпорядження” ліквідовувалися (відділ культури й мистецтва). Крім того, за необхідності бургомістри створювали додаткові посади або підвідділи управи, що забезпечували певні ділянки роботи. Зокрема, 8 жовтня 1941 р. створено відділ громадянських записів (Шамбра Є.В., Шкурат В.Д.) [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 7], призначено уповноваженого зі збору речей та цінностей (Маслов І.М.), уповноваженого зі збору зброї та боєприпасів (Козел І.І.), уповноваженого із заготівлі палива для міста (Точений М.П.), уповноваженого зі збору вилученого майна (Пагурець К.В.), інспектор у житлових справах (Стонайтис Ф.Ю.) інспектора з будівництва шосе (Діденко М.В.).

Структура та кадровий склад Тимчасової Ніжинської управи (жовтень-грудень 1941 р.)		
Відділи управи	Завідуючі	
	першого призначення	другого призначення
адміністративний	Точений М.П.	
охорони здоров'я	Соколов А.А.	Сапожников В.О.
народної освіти	Чичківський Д.М.	Стапанов А.Я.
міської торгівлі	Шкурат Д.Й.	Супрун С.В.
фінансового обліку та звітності	Лінник Й.Г.	Сорока М.І.
культури й мистецтва	Левченко М.І.	Бровченко С.П.
харчовий	Супрун С.В.	
міського господарства	Прохоренко Г.П.	
інспектури праці	Поляченко М.К.	
суспільної опіки	Пагурець К.В.	Соколов А.А.
юридичне бюро	Мінченко Я.А.	

Підзвітними ніжинській управі стають редакція місцевої газети (редактори Чичківський Д.М., Самойленко С.Т.) та начальник Ніжинської тюрми (Гриценко Ф.П.).

Кадрові перестановки в штаті управи також проходили досить динамічно. Деякі посадовці самі звільнялися “за станом здоров'я”, дехто був переведений із однієї посади на іншу, інші – просто звільнені. Як видно з таблиці, з одинадцяти відділів управи в шести було змінено керівників протягом перших двох місяців. Очевидно, зазначені кадрові перестановки були пов'язані з нестабільністю вищого керівництва управи. Кожен новий бургомістр призначав нових помічників і на “ключові” посади намагався ставити “своїх” людей. Деякі не пройшли перевірки на політичну благонадійність. Наприклад, підставою для звільнення 7 жовтня 1941 р. конюха Бурова С.П. була його участь в винищувальному загоні перед окупацією [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 1, арк. 7].

Починаючи з 1942 р. кадрова ситуація в Ніжинській міській управі стабілізується. Лук'янов М.М. залишається бургомістром Ніжина протягом 1942 і початку 1943 років [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 22, арк. 2]. Відповідно і в структурних підрозділах управи кадрові перестановки стають менш динамічними. Вони в цілому були пов'язані зі зміною структури самої Управи – появою нових її відділів.

Зокрема, в 1942 р. з'являються: земельний відділ (зав. Кузнецов О.І.), промисловий відділ (зав. Іванов М.І.), відділ бухгалтерій (Остапенко О.П.), Харчкомбінат (зав. Пархидько С.Я.), відділ кооперації (зав. Шкурат Д.Й.), електростанція (зав. Олошин Д.Д.), архів (зав. Косенко Ф.І.), ринок (нач. Поляченко М.К.) [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 18, арк. 12].

Наприкінці березня 1943 р., замість Лук'янова бургомістром міста стане не надовго німець Вільгельм Фріц [1, ф. Р-4360, оп. 1, спр. 22, арк. 3], якого, проте, незабаром змінить колишній завідуючий юридичного бюро Мінченко Яків Арсенійович. Зміни в вищому керівництві, очевидно, повинні були спричинити значні кадрові перестановки

в середній ланці Управи, але даних про це не збереглося.

У 1943 р. в структурі системи місцевого самоуправління з'являється інститут старост районів або ділянок міста. Спочатку ці посади обіймались на громадських засадах, але з літа 1943 р. для них запроваджено платню в розмірі 900 крб. на місяць. В обов'язки старости входив досить широкий спектр питань, але головними їх завданнями були: забезпечення порядку і громадського спокою на своїх ділянках, слідкування за їх санітарним станом.

Улітку 1943 р. старостами м. Ніжина були:

Войтиченко Євгеній Миколайович

Деркач Денис Кузьмич

Бондаренко Петро Михайлович

Кордовський Михайло Іванович

Белоконь Трохим Петрович

Кресан Григорій Євдокимович

Ісаєв Костянтин Миколайович

Виничек Андрій Давидович

Сотников Олександр Павлович

Симонович Дмитро Михайлович [1, ф. Р-4360, оп.1, спр.21, арк. 1]

Таким чином, організаційна структура Тимчасової Ніжинської міської управи була досить розгалуженою і мала на меті охопити всі сфери життя територіальної громади міста, повноцінно замінивши радянську адміністрацію. Кадровий склад нової влади спочатку був досить нестабільним, що було пов'язано як із об'єктивними чинниками (кадровий голод, пошук окупаційною владою найкращих претендентів), так і з суб'єктивними чинниками (підбір кожним новим бургомістром власної команди). По мірі стабілізації політичного становища в місті, стабілізувалась як кадрова так і загальна структура Управи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Відділ Державного архіву Чернігівської області в місті Ніжині.
2. Поль Д. Фашистська окупація України в 1941-1944 рр. у працях західних вчених // Український історичний журнал. – 1994. – №5. – С.127-136.
3. Рекотов П. Органи управління на окупованій території України (1941-1944) // Український історичний журнал. – 1997. – №3. – С.90-101.

